

DELO Z OTROKI PRISELJENCI V PREDŠOLSKEM OBDOBJU

MARTA LICARDO,¹ SUMEDIJA AGIĆ²

¹ Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor, Slovenija
marta.licardo@um.si

² Vrtec Otona Zupančiča Slovenska Bistrica, Slovenska Bistrica, Slovenija
sumedija@gmail.com

Sinopsis V poglavju uvodoma predstavljamo osnovna izhodišča za delo z otroki priseljenci v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju. V raziskavi osvetlimo del teoretičnih izhodišč in analiziramo zaznane kompetence strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci, razlike v zaznanih kompetencah glede na delovno mesto in stopnjo izobrazbe (n = 461). Rezultati kažejo, da je treba izboljšati usposobljenost strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci, zlasti na področju specifičnih kompetenc, kot so individualno delo z otroki, uporaba dvojezičnih slikanic, priprava individualiziranih načrtov, uporaba posebnih metod dela ipd., saj je le 21,6 % strokovnih delavcev mnenja, da imajo dovolj znanja o različnih metodah za delo z otroki priseljenci. Šibko je tudi razumevanje strokovnih delavcev glede spodbujanja enakovrednih jezikovnih zmožnosti otrok priseljencev v maternem in slovenskem jeziku. Delovno mesto in stopnja izobrazbe strokovnih delavcev pa sta se izkazala kot delno pomembna dejavnika pri delu z otroki priseljenci.

Ključne besede

otroci priseljenci,
predšolska vzgoja,
metode dela,
medkulturna
vzgoja,
kompetence
vzgojiteljev

WORKING WITH IMMIGRANT CHILDREN IN EARLY CHILDHOOD

MARTA LICARDO,¹ SUMEDIJA AGIĆ²

¹ University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia
marta.licardo@um.si

² Oton Zupančič Kindergarten in Slovenska Bistrica, Slovenska Bistrica, Slovenija
sumedija@gmail.com

Abstract In the introduction of this chapter, we present basic guidelines for working with immigrant children in early childhood education and early elementary education. In the study, we focus on theoretical guidelines and analyze the perceived competences of early childhood educators working with immigrant children and differences in perceived competences regarding job position and level of education (n = 461). The results indicate, that the competences of educators working with immigrant children should be improved, especially specific competences such as working individually with children, using bilingual picture books, preparation of individualized plans, and using specific teaching methods. Only 21.6% of educators reported that they had sufficient knowledge of the specific teaching methods for working with immigrant children. Educators also have a weak understanding and knowledge of how to support children in equal learning of mother language and slovene language. Job position and level of education partly prove to be important factors when working with immigrant children.

Keywords:

immigrant children, preschool education, methods, intercultural education, teacher competences

1 Osnovna izhodišča za delo z otroki priseljenci v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju

V Sloveniji se v vzgojno-izobraževalni sistem vsako leto vključujejo otroci priseljencev, beguncev in prosilcev za azil. Ti otroci in mladostniki zaradi pomanjkljivega znanja slovenskega jezika in drugih izzivov težje sledijo pouku in vodenim dejavnostim v vrtcu ali šoli, se manj uspešno vključujejo v socialno okolje, dosegajo slabši šolski uspeh in nižjo stopnjo izobrazbe (Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji, 2007¹; Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtece in šole, 2012²; Eurydice, 2014). Vzgojitelji in učitelji imajo pri delu z otroki priseljenci različne izzive (Licardo in Senica, 2017), ki so strnjeno predstavljeni na sliki spodaj.

Slika 1: Izzivi strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci

Vir: lasten.

Da bi se lažje spoprijeli z navedenimi izzivi, imamo v Sloveniji na voljo smernice, načela in napotke, kako čim bolj uspešno delati z otroki priseljenci, prav tako pa je v zadnjih letih več projektov v šolah in vrtcih, v katerih se usposablja strokovne delavce za delo s priseljenci. Vse pedagoške delavce se zavezuje k izvajanju načela vključujočega pristopa pri izobraževanju za učinkovito vključitev otrok priseljencev in k oblikovanju medkulturne družbe (Smernice, 2012), za katero je potrebna medkulturna vzgoja.

¹ V nadaljevanju Strategija, 2007.

² V nadaljevanju Smernice, 2012.

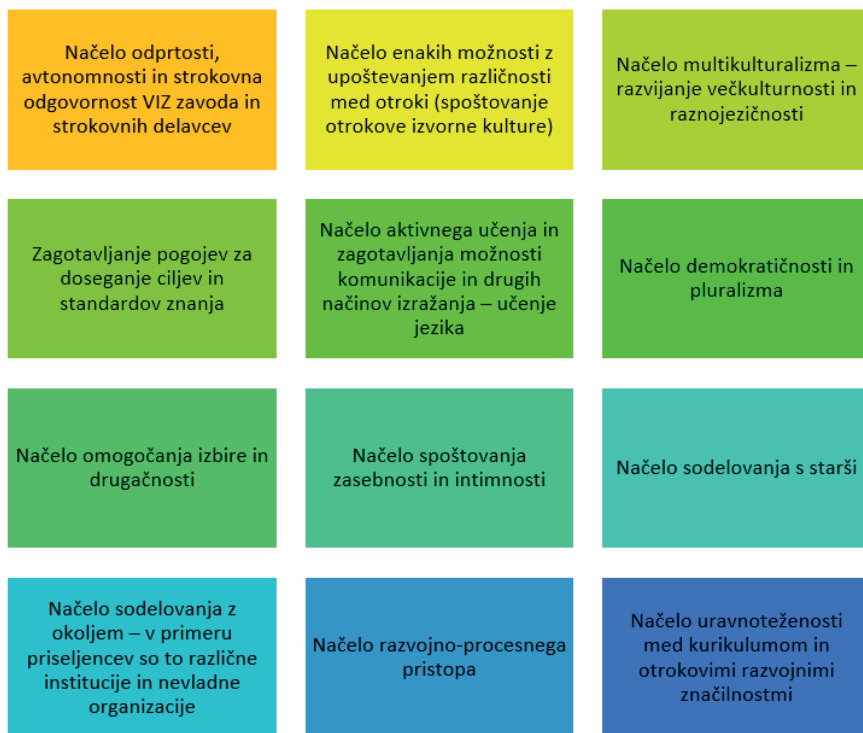
Temeljni cilji za izobraževanje otrok priseljencev, ki se nanašajo na področja dela v vrtcih, so (Smernice, 2012):

- da se otroku, ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost in telesno ter duševno konstitucijo zagotavlja optimalen razvoj;
- otroka je treba vzgajati za medsebojno strpnost in razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov;
- vsak otrok se mora naučiti spoštovati drugačnost in sodelovati z drugimi;
- pomembno je spoštovanje otrokovih pravic in temeljnih svoboščin;
- velik pomen pa ima tudi razvijanje enakih možnosti obeh spolov, ter s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi.

Za osnovno in srednjo šolo je vključevanje otrok priseljencev zakonsko bolje urejeno, v Zakonu o vrtcih (1996) pa otroci priseljenci niso posebej omenjeni, prav tako jim ni zakonsko omogočen način učenja slovenščine kot tujega jezika. Kljub temu lahko nekatere zakonske usmeritve za predšolsko vzgojo razumemo v kontekstu dela z otroki priseljenci (Zakon o vrtcih, 2005; člen 3 in 4), kjer zasledimo, da je treba:

- upoštevati načelo demokratičnosti in pluralizma;
- ponuditi enake možnosti za otroke in starše, upoštevaje različnost med otroki;
- zagotavljati pravice do izbire in drugačnosti in
- ohranjati ravnotežje med raznimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja;
- razvijati sposobnosti razumevanja in sprejemanja sebe in drugih;
- razvijati sposobnosti za dogovarjanje, upoštevanje različnosti in sodelovanje v skupinah itd.

Temeljna načela za vzgojno-izobraževalno delo z otroki priseljenci, ki so zapisana v Smernicah (2012) in Kurikulumu za vrtnice (1999), so predstavljena na sliki spodaj.

Slika 2: Povzetek načel za delo z otroki priseljenci

Vir: Smernice, 2012, Kurikulum za vrtce, 1999.

Na tem mestu smo povzeli zgolj načela, ki so neposredno povezana z delom strokovnih delavcev z otroki priseljenci. Podrobnejša pojasnila o navedenih načelih so v omenjenih dokumentih (Smernice, 2012, Kurikulum za vrtce, 1999). V okviru ZRSŠ pripravi je tudi nov Koncept vključevanja in dela z otroki/učenci/dijaki priseljenci (2021), ki prinaša nekaj novosti pri delu z otroki priseljenci, predvsem na ravni individualizacije in podpore otrok priseljencev pri vključevanju v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem.

Pri delu z otroki priseljenci so pomembni tudi podporni dejavniki, ki posredno in neposredno vplivajo na kakovost dela in uspešnost integracije oz. inkluzije otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, pri čemer imajo neposredni dejavniki lahko večji učinek na otroka priseljenca kot posredni, vsekakor pa so pomembni tudi slednji, saj ti vplivajo na procese na sistemski ravni (Licardo in Senica, 2017).

Neposredni podporni dejavniki	Posredni podporni dejavniki
<ul style="list-style-type: none"> • Podpora vodstva vrtca in šole • Klima v skupini/razredu • Učinkovito sodelovanje s starši • Spodbujanje močnih področij otrok • Osebnostna naravnost vzgojitelja/učitelja do vključevanja otrok priseljencev • Usposobljenost vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev za delo s priseljenci 	<ul style="list-style-type: none"> • Vključevanje priseljencev v družbo in sodelovanje vseh • Vključenost otrok v vrtce in šole • Pozitivna diskriminacija • Spodbujanje integracije in inkluzije • Spodbujanje medkulturne vzgoje na sistemski ravni • Sodelovanje s širšim okoljem (MIZŠ, ZRSŠ, nevladne organizacije)

Slika 3: Neposredni in posredni podporni dejavniki pri delu z otroki priseljenci

Vir: lasten.

Dosedanje izkušnje v Sloveniji kažejo, da je mogoče ob upoštevanju in spodbujanju podpornih dejavnikov uspešno vključevati otroke priseljence, čeprav se med posameznimi regijami ali institucijami morda prisotne razlike (Agić, 2018; Čančar in Drljič, 2015).

Pri načrtovanju in izvajanju dejavnosti v vrtcih sledimo načelom, ki so pomembna z vidika vključujočega pristopa pri uresničevanju pravic otrok priseljencev. Vrtec in šola naj bosta odprta do sprejemanja vseh otrok, tudi otrok priseljencev. Ena izmed temeljnih smernic je spodbujanje medkulturne vzgoje. Medkulturna vzgoja predstavlja premišljene, vodene dejavnosti in vsakodnevne interakcije med strokovnimi delavci in otroki, katerih cilj je krepitev dobrih odnosov med pripadniki različnih kultur, zavestna skrb za enakopravnost vseh, prizadevanja za sprejemanje in spoštovanje drugačnosti, vzgoja za demokratične vrednote, spoznavanje značilnosti različnih kultur, spodbujanje večjezičnosti in razvijanje pozitivne kulturne identitete vseh. Na drugi strani pa medkulturna vzgoja pomeni tudi učenje in ozaveščanje otrok o družbenih pojavih, kot so etnični, nacionalni, socialni predsodki in stereotipi, ogovarjanje, izogibanje, marginalizacija/izločevanje, kako mirno reševati konflikte ipd. Otroke je treba seznanjati tudi z negativnimi družbenimi pojavi in jim predstaviti možne rešitve in načine razmišljanja, ki vodijo k boljšim odnosom in mirnemu sobivanju različnih ljudi v eni skupini, skupnosti ali

družbi. Pri čemer je treba večkrat poudarjati koristi skupnega sobivanja ter dejstvo, da nas različnost v resnici bogati (in ne ogroža), da imamo med sabo več podobnosti kot razlik ter da smo vsi prebivalci sveta (poudarimo obstoj in pomen univerzalne identitete).

V nadaljevanju predstavljamo nekatere pomembne vidike dela z otroki priseljenci v predšolski vzgoji, saj smo tudi v empiričnem delu raziskovali zaznave kompetenc strokovnih delavcev v vrtcih.

1.1 Vpis otroka priseljenca v vrtec in uvajalno obdobje

Vpis otroka priseljenca v vrtec se zelo priporoča (če je mogoče, vsaj dve leti pred vpisom šolo), saj bo vključenost otroka v družbo vrstnikov pripomogla k učenju slovenskega jezika in razvoju socialno-emocionalnih veščin, kar je osnova za nadaljnje izobraževanje. Ker so otroci priseljenci formalno izenačeni z otroki, ki niso priseljenci, je plačilo vrtca usklajeno z dohodki oz. prejemki staršev ali skrbnikov. Če starši ne govorijo slovenskega jezika, jim je treba ponuditi pomoč pri izpolnjevanju vpisne dokumentacije (Smernice, 2012). Takrat se lahko poišče pomoč nevladnih organizacij v lokalnem okolju ali kakšnih drugih virov (npr. MIZŠ).

Ob vpisu je starše treba seznaniti s pravili vrtca, časom prihodov in odhodov otrok ter se hkrati pogovoriti o morebitnih posebnosti, ki so značilne za njihovega otroka ali kulturo. Te posebnosti so lahko vezane na praznovanje praznikov, na prehrano, različne običaje in navade. Dobro se je zavedati, da ima vsaka družina, ne glede na prvotno kulturo ali državo, iz katere prihajajo, individualne specifike (npr. socialno-ekonomski status, raven izobrazbe staršev, primarni jezik, oblika družine, druge posebne potrebe). Zato ni dobro kar predvidevati, kakšne bodo podobnosti med družinami ali otroki, tudi če prihajajo iz iste kulture ali države, saj se lahko pri tem zelo motimo. Strokovni delavci v vrtcu naj dajo vsem staršem vedeti, da so enako dobrodošli, da je vrtec odprt za sprejem vseh otrok ter da se v vrtcu negujeta medkulturna vzgoja in sobivanje različnih kultur.

V uvajalnem obdobju otroka v skupino je pri otrocih priseljencih mogoče pričakovati podobne izzive kot pri drugih otrocih, ki prvič vstopijo v vrtec, vendar morda večje. Vsak otrok potrebuje čas, da se prilagodi novim okoliščinam, dnevni rutini, novim obrazom ter da je za določen čas v dnevu brez prisotnosti staršev. Pri otrocih priseljencih (ali otrocih beguncih) lahko pričakujemo večji strah, ki je morda

povezan s selitvijo in spremembo okolja, kulture; otroci lahko imajo zmanjšan občutek varnosti, kar je zelo povezano z otrokovimi preteklimi izkušnjami. Pri otrocih priseljencih lahko zasledimo raznolike čustveno-vedenjske težave, kot so npr. depresivnost, dezorientiranost, neodzivnost, doživljanje travm, čustvena apatičnost, težave pri vzpostavljanju stikov z drugimi, zavračanje hrane, močenje postelje, upiranje, izražanje regresivnega ipd. (Whitebread in Coltman, 2008; Doyle, Dotsch, Savazzi in Awamleh, 2015). V teh primerih si je treba vzeti čas, da skupaj s starši pomagamo otroku odpraviti težave. Starši naj krajši čas ostanejo z otrokom v skupini in se z njim aktivno ukvarjajo, igrajo. Vzgojiteljeva vloga pa je, da z otrokom vzpostavi čustveno ljubeč in varen odnos, v odnosu z otrokom načrtno razvija občutek varnosti, otroku izkazuje pozornost, spremlja njegovo počutje in blaži morebitne znake stiske (Whitebread in Coltman, 2008). Otroka lahko v vrtec uvaja tudi drugi član družine, na katerega otrok ni tako močno navezan (npr. dedek, babica ali oče namesto mame). Prav tako otroka spodbudimo, da od doma prinese ljubkovalno igračo ali predmet, na katerega je navezan, s katerim se pomiri ali tolaži (Varjačič, 2007).

1.2 Delo z vrstniki v skupini

Kadar se vključuje otrok priseljenec v skupino prvega starostnega obdobja, je manj prilagoditev, saj so v tem obdobju vsi otroci v začetni fazi učenja jezika in medsebojno razumevanje in sprejemanje otrok še ni tako odvisno od kulture. V drugem starostnem obdobju pa je že smiselno seznaniti otroke z vključitvijo otroka priseljenca in jim tudi predstaviti osnovne značilnosti jezika, države in kulture, od koder otrok prihaja (Smernice, 2012). To je hkrati dobro izhodišče za medkulturno vzgojo, priložnost za učenje o družbenem okolju, kulturah in spoznavanju sveta okoli nas. Pri tem je treba te dejavnosti vključiti kot del izvedbenega kurikulumuma ter omogočiti tudi drugim otrokom, da predstavljajo svojo kulturo, jezik, navade. Pozorni smo, da otroka priseljenca s tem pretirano ne izpostavljamo. Vse otroke je treba spodbujati k spoštovanju drugačnosti, razvijanju prijateljskih odnosov, občutkov varnosti in sprejetosti. Pri delu z vrstniki v skupini lahko občasno zasledimo tudi vrstnike, ki imajo negativne občutke do otrok priseljencev, najpogosteje pogojene z vzgojo doma. Takrat se poskušamo pogovoriti s starši.

1.3 Medkulturna vzgoja

Medkulturna vzgoja in izvajanje vodenih dejavnosti, katerih namen je spodbujanje medkulturnih kompetenc pri otrocih, ne razvija zgolj bolj prilagojenega vedenja, boljše socialne integracije in socialnih veščin, temveč tudi večjo samostojnost, iniciativnost ter boljše reševanje konfliktov (Anghel in Lupu, 2014). Medkulturna vzgoja torej ne pomeni le pridobivanja znanja o drugih kulturah, jezikih, običajih ipd., temveč tudi razvijanje lastnih socialnih veščin, stališč in odnosnih kompetenc, ki jih otrok lahko ponotranji, ko je deležen medkulturne vzgoje. Ključni dejavnik pri izvedbi medkulturne vzgoje so strokovni delavci, ki imajo dovolj znanja in veščin, da lahko otroke poučujejo o enakosti, o spoštovanju drugačnosti, o različnih kulturah, o večjezičnosti in so hkrati sami zgled oz. model, kako vzpostavljati in ohranjati odnose s pripadniki različnih kultur ter kako premagovati izzive, ki se v teh odnosih pojavljajo.

Medkulturno vzgojo v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju lahko izvajamo na različne načine. Nekaj osnovnih primerov lahko zasledimo v Kurikulumu za vrtce (1999), kjer je navedeno, da se lahko otroci, stari od 1 do 3 let, seznanjajo z različnimi življenjskimi navadami in oblikami družinskega in družbenega življenja v različnih kulturah in družbenih skupinah, da se igrajo z mlajšimi in starejšimi otroki, če je mogoče tudi z otroki, ki imajo različno nacionalno poreklo, ter da se seznanjajo z razlikami med ljudmi. Za otroke, stare od 3 do 6 let, pa so navedeni primeri dejavnosti: sodelovanje otrok v pogovorih o stereotipih in predsodkih, seznanjanje otrok z različnimi geografskimi in kulturnimi okolji (kar pomeni spoznavanje različnih kontinentov, držav, ras, kultur, etničnih skupin, jezikov, materialne in kulturne dediščine ipd.). Prav tako se omenja, naj imajo otroci možnost sodelovanja pri načrtovanju in pripravi različnih praznovanj (običajev, navad), ob tem pa upoštevamo medkulturne razlike.

Medkulturno vzgojo lahko izvajamo tudi skozi dnevno rutino, kjer se običajno prepletajo različna implicitna ali eksplisitna kulturna sporočila. Na primer, kako se izvaja higiena, telesni ali očesni stik z otrokom, načini oblačenja, načini prehranjevanja (npr. uporaba paličic, prehranjevanje z rokami), navade glede spanja, ritualov ipd. Kadar se tovrstne navade in posebnosti ne skladajo s pričakovanim vedenjem, je treba premisliti, ali je res nujno, da otrok to vedenje spremeni ali pa gre morebiti le za vsiljevanje naših kulturno naučenih vzorcev otroku.

Za medkulturno vzgojo izberemo otroško literaturo, ki vsebuje vsebine iz različnih kultur, navad, praznikov, dogodkov, običajev. Otroci lahko ob seznanjanju z literaturo delajo primerjave med kulturami, državami, iščejo podobnosti in razlike, ugotavljajo, kaj je skupnega vsem kulturam (npr. promet, razvoj kulture, prazniki, družine ...). Uporabljamo filme, ki prikazujejo življenje v različnih kulturah, ali filme, ki prikazujejo sobivanje različnih kultur, različne otroške enciklopedije, slikovne slovarje, namizne igre, kvize, didaktične igre, revije in časopise. Izberemo lahko igre, v katerih morajo otroci komunicirati v tujih jezikih. Uporabljamo lahko lutko kot kulturnega mediatorja, glasbo iz različnih kultur, plese, prstne igre, banse, bibarije ipd.

Medkulturno vzgojo v osnovni šoli lahko izvajamo tako, da vsebine, povezane z medkulturnostjo, vključimo kot del medpredmetnega poučevanja pri izvedbi različnih predmetov, kjer več poudarka namenimo predstavljanju vsebin iz različnih kultur ali dosežkov posameznikov iz različnih kultur. Npr. pri umetnostni vzgoji vključimo spoznavanje umetniških dosežkov kultur, pri naravoslovju predstavimo znane znanstvenike ali odkritja iz posameznih kultur, pri družboslovju vključimo spoznavanje značilnosti kultur posameznih držav itd.

Zaželeno je, da učitelji v svoj pouk vključujejo nove vsebine z različnih vidikov (npr. namerno ozaveščanje o stereotipih, predsodkih; o zgodovini in vzrokih priseljevanja ter o priseljskih kulturah. Pri pouku jezika in književnosti se lahko vključijo literarna dela priseljskih pisateljev ali pesnikov).

Pri poučevanju je treba težiti k temu, da se ne posplošuje na podlagi stereotipov ali etnocentrizma (npr. pri opisih »revne« Afrike, evropskem osvajanju in odkrivanju Novega sveta, Medkulturna vzgoja v šoli: izhodišča in smernice, 2012; Lipavic Oštir in Muzikářová, 2021). Za spodbujanje medkulturnosti v šoli je potrebno tudi izvajanje dejavnosti v šoli ter širšem okolju (projekti, povezani z medkulturnim učenjem). Zaželeno je, da v pouk vključujemo dejavnosti, ki pripomorejo k ohranitvi jezika in kulture otrok priseljencev ter k njihovem enakemu vrednotenju v primerjavi z jezikom in kulturo slovenskega okolja (Strategija, 2007), kar je tudi sicer osnovno načelo medkulturne vzgoje.

1.4 Medkulturno okolje v vrtcu

Sporočilnost fizičnega okolja je v vrtcu izrednega pomena, saj pri otrocih iz različnih kulturnih ozadij spodbuja razvoj pozitivne samopodobe. Igralnica mora biti urejena tako, da prikazuje obstoj različnosti kot običajen del človekovega obstoja.

Pomembno je, da so različne vrste kultur predstavljene tako, da ne učinkujejo na povečevanje stereotipnih predstav. V igralnici naj se vsi otroci, ne glede na raso, etnično pripadnost ali druge specifične sposobnosti, počutijo dobro, spoštljivo in enakopravno. Da bi spodbujali tovrstno vzdušje, lahko uporabimo plakate, fotografije, ki prikazujejo različne ljudi iz različnih kultur, iz katerih prihajajo otroci, risbice in druge likovne izdelke, z napisi, ki so v jeziku otrok priseljencev. Podobe ljudi ali otrok iz različnih kultur naj bodo v običajnih oblačilih, ki so značilna za vsakodnevno življenje v posamezni kulturi za oba spola (ne npr. zgolj v narodnih nošah).

Poleg tega je pomembno je tudi, da so igrače v igralnici primerno izbrane. V igralnici naj bodo lutke obeh spolov ter naj predstavljajo različne rase, v kotičku za pripravljane hrane so lahko tudi različne vrste pribora, kot so kitajske paličice, otroci naj imajo na voljo različna glasbila, ki izhajajo iz različnih kultur, knjižni kotički naj vsebujejo veliko otroške literature z različnih koncev sveta in z veliko slikovnega materiala (Vah Jevšnik, 2010). Otrokom lahko damo na voljo tudi veliko ogledalo, možnost za preizkušanje različnih oblačil, pripomočkov, instrumentov in drugih rekvizitov za simbolno igro ali igro vlog, ki vključuje medkulturne elemente.

V obilici dražljajev in aktivnosti otrok lahko doživi tudi preveliko zasičenost dražljajev, pričakovanj in zahtev. Preveliko hrupa v igralnici sproža dodatno doživljanje stresa in lahko povzroči, da otrok postane razdražljiv, prav tako se je v hrupnih okoliščinah težko učiti novih besed in jezika (Doyle et al., 2015). Zato je treba v igralnici omogočiti tudi počitek glede na individualne potrebe, kamor se lahko otrok umakne, če ne želi sodelovati v skupnih aktivnostih ali če želi biti sam. Za ta namen pripravimo tihi kotiček, kjer so blazine in prostor, v katerem se lahko otrok umiri.

1.5 Splošne prilagoditve dela za otroke priseljence

Splošne prilagoditve dela zajemajo zelo različen spekter aktivnosti, ki jih pričnemo izvajati kmalu za tem, ko izvemo, da bomo dobili v skupino/razred otroka priseljence, in preden imamo prvo srečanje s starši in otrokom. Izvajamo jih ves čas, na začetku zelo intenzivno, kasneje pa opuščamo posamezne prilagoditve ali jih izvajamo le po potrebi, ko vidimo, da se je otrok že vključil v skupino in (vsaj delno) usvojil jezik.

Prva izmed splošnih prilagoditev je, da si ustvarimo profil družine in otroka, ki vključuje kulturno ozadje, družinsko dinamiko in jezikovne veščine. Poskrbimo, da so pravila, navodila in pričakovanja jasno prikazana. Govorimo razločno in uporabimo vizualne pripomočke v komunikaciji z otrokom in tudi s starši.

Kot pomoč pri vzpostavljanju začetne komunikacije z otrokom pripravimo slikovni in besedni slovar za dnevno rutino ter osnovne potrebe otroka (osnovne potrebe so potreba po hrani, pijači, igri, druženju, higienske potrebe, potreba po bližini odraslega ipd.). Slikovni slovar naj bo na takšnem mestu, da lahko otrok kadarkoli pokaže na sliko in nam tako sporoči, kaj želi.

Ves čas spodbujamo izražanje otroka v maternem jeziku in ga hkrati učimo slovenski jezik. Poskrbimo, da je otroku na voljo tudi otroška literatura v maternem jeziku ali dvojezična literatura (zgodbe, pravljice, basni ipd.).

Vodene dejavnosti prilagodimo tako, da jih besedno poenostavimo, po potrebi navodila za delo pripravimo v slikovnem materialu in dvojezično. Dejavnosti načrtujemo tako, da predvidimo, kako bo lahko temu sledil otrok priseljenec, ki ne razume slovenskega jezika. Kadar ocenimo, da otrok ne zmore slediti predvideni dejavnosti v skupini, pripravimo nadomestno dejavnost.

Vsakodnevna komunikacija z otrokom priseljencem naj vsebuje verbalno in neverbalno sporočanje. Pri neverbalni komunikaciji lahko vodimo otroka za roko, mu pokažemo, kaj želimo ali pričakujemo. Uporabimo ponazarjanje in prikazovanje tako, da najprej vzgojitelj naredi to, kar želi od otroka, in potem otrok to ponovi. Ob tem dejanja tudi ubesedimo.

Kasneje lahko otroku omogočimo, da on vodi in nam pokaže, kaj želi. Pogosto je treba uporabljati vzporedni govor, pri katerem odrasli govori o tem, kaj počne otrok. Vzporedni govor je lahko na začetku zelo poenostavljen, zgolj ena beseda ali dve; kasneje, ko se poveča otrokovo razumevanje slovenskega jezika, pričnemo uporabljati sestavljene besedne zveze in povedi. Otroka tudi spodbujamo, da ponovi za nami in sam pove oz. ubesedi svoje dejanje. Ko otrok prične uporabljati slovenske besede, preidemo na fazo širjenja besednih zvez, npr.: »Želiš balon?«, »Izvoli moder balon« ali »Moder balon je velik«.

Kadar so naloge težje, jih razdelimo na manjše korake, s katerimi otroku postopoma uspe narediti tudi težjo nalogo. Delo in vodene dejavnosti načrtujemo tako, da otrok priseljenec lahko aktivno sodeluje in da je pri delu uspešen. Pri vsakodnevnih interakcijah je pomembno otroku omogočiti občutek uspešnosti in vključenost v skupino. Ob tem je smiselno uporabljati tudi pohvale. Naučimo se izrekati osnovne pohvale v maternem jeziku otroka priseljenca. V komunikaciji lahko uporabljamo dvojezično ali večjezično izražanje pohval.

Otroka priseljenca motiviramo za sodelovanje v dejavnostih tako, da načrtujemo več možnosti, v katerih lahko aktivno sodeluje, ter mu omogočimo izbiro in odločanje o različnih dejavnostih. Otrokovo aktivno sodelovanje lahko spodbujamo tudi s tem, da vključimo njegova močna področja ter možnosti, da se izraža na način, ki mu ustreza (Palmer et al., 2013). Poskrbimo tudi za to, da ima otrok možnost izraziti svoje preference (kaj želi, kaj mu je všeč). Spodbujamo ga, da pove ali pokaže, kaj je njegova najljubša igrača, hrana, pijača, zgodba, pravljica, pesem, ples, športna aktivnost, s kom se najraje družiti itd.

1.6 Individualizacija dela z otrokom priseljencem

Za prilagajanje vzgojno-izobraževalnega dela je treba oblikovati strokovni tim in za otroka pripraviti individualni program, v katerem spremljamo otrokov napredek in imamo zastavljene cilje (Smernice, 2012). Cilje zastavimo glede na pričakovani napredek otroka v posameznem šolskem letu ali polletju, pri čemer si lahko pomagamo z razvojnimi mejniki. Cilje zapišemo realno, merljivo in časovno opredeljeno (npr.: ob polletju bo Miha znal samostojno izraziti slovenske besede za osnovne potrebe – prehrana, higiena, počitek, igra). Ob tako načrtovanih ciljnih veliko lažje usmerjamo dejavnosti in smo pozorni na napredek otroka. Hkrati pa bolj profesionalno spremljamo lastno delo in ga po potrebi usmerimo na tista področja,

ki so morda nekoliko spregledana ali pa na njih nismo bili pozorni. Pri individualnem načrtovanju je treba pred tem imeti dobro opisano trenutno funkcioniranje otroka (da bomo lahko ustrezno spremljali napredek), pri načrtovanju ciljev pa je zelo smiselno in koristno sodelovati s starši, saj lahko sami sodelujejo pri poučevanju in učenju otroka tudi v domačem okolju. Partnerski odnos s starši je pri individualizaciji dela zelo pomemben, zato ga je treba negovati in spodbujati, čeprav hkrati vemo, da je lahko pri starših priseljencih to težava. Vendar, če nam bo uspelo pri tem aktivno vključiti starše, bo napredek otroka toliko večji in učinki skupnega truda se bodo dolgoročno pokazali v otrokovem razvoju.

V individualni načrt vključimo cilje, vezane na (Vključevanje priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, 2017):

- otrokovo opolnomočenje na področju sporazumevalnih zmožnosti neverbalnih in verbalnih interakcij; v maternem in učnem jeziku;
- samoregulacijo in razvoj socialnih veščin;
- razvoj otrokovih zmožnosti na vseh področjih (otrokov telesni, gibalni, govorni, kognitivni, socialni, čustveni, moralni razvoj);
- razvoj otrokovih močnih področij;
- spremljanje napredka na podlagi razvojnih mejnikov in individualnih značilnosti otroka;
- postopno vključevanje otroka in družine v lokalno okolje.

Cilje evalviramo ob polletju, lahko tudi večkrat na leto, če se pojavi potreba. Z rezultati seznanimo starše. V naslednjem obdobju ukrepamo na podlagi evalvacije, ugotovljenega napredka in zastavimo nove cilje, ki jih bomo poskušali dosegati z otrokom v naslednjem obdobju. Skrbno individualno načrtovanje ima več koristi: a) imamo osnovo za načrtovanje dela, b) strokovno poglobljeno spremljamo napredek otroka, c) omogočamo pregledno informiranje drugim strokovnim delavcem, ki bodo delali ali že delajo z otrokom, d) imamo ustrezne in utemeljene informacije za starše, e) pravočasno lahko reagiramo, ko se pojavijo težave, problemi ali če opazimo razvojna odstopanja pri otroku.

1.7 Delo s starši

Starši otroka priseljenca pogosto slabše razumejo slovensko, sploh ne razumejo slovensko ali pa uporabljajo jezikovno kombinacijo slovenskega in maternega jezika. Zaradi tega tudi slabše poznajo prevladujoče norme v vrtcu in v naši družbi nasploh, zato se manj pogosto vključujejo in odzivajo na govorilnih urah in sestankih. Zaradi manjšega obiska na govorilnih urah pogosto ne nasprotujejo nasvetom in napotkom. Tudi kadar se takšni starši na vabilo odzovejo, so v primerjavi z drugimi starši raje v ozadju. Kadar se pojavijo težave v vrtcu, navadno sprejmejo svojo odgovornost, ampak dogovora, ki bi to stanje otroka popravil, ne uresničijo in zaradi tega je mogoče opaziti manjšo pripravljenost sodelovanja (Motik in Veljić, 2007).

V nekaterih državah, iz katerih prihajajo priseljenci, sta vzgoja in izobraževanje tradicionalno v domeni vzgojiteljev, učiteljev in drugih strokovnjakov. Zato je lahko za starše priseljence nekaj novega, ko jih želimo aktivno vključiti v vzgojno-izobraževalni proces, kot je aktivno sodelovanje na roditeljskih sestankih, pogovornih urah, pri izvedbi dejavnosti, pri obisku prireditve ali izvajanju domačih aktivnosti skupaj z otrokom ipd.

Zelo pomembno je, da staršem stopimo naproti, pokažemo iskreno zanimanje in jih sprejmemo kot ljudi, saj s tem vplivamo na njihovo samospoštovanje ter jim damo vedeti, da so v vrtcu oz. šoli skupaj z nami enakovredni partnerji (Jensen in Jensen, 2011). Enakovredno partnerstvo je lahko za nekatere starše nov odnos, saj v mnogih drugih kulturah velja, da je vzgojitelj ali učitelj absolutna in brezpogojno spoštovana avtoriteta, o čemer se je prav tako treba s starši pogovoriti in jim pojasniti, kakšne odnose s starši vzpostavljamo v slovenskih šolah.

Raziskave (Henderson in Mapp, 2002) kažejo, da ko nam uspe motivirati starše priseljence in jim omogočiti, da sodelujejo s strokovnimi delavci v vrtcu, se otroci lažje učijo in bolje napredujejo. Da bi to lahko naredili, je treba najprej vzpostaviti komunikacijo. Kako bomo to dosegli, je odvisno od okoliščin in posameznega primera družine. Po potrebi prosimo za prevajalca ali tolmača, če se s starši ne moremo pogovoriti sami. Pri tem se lahko povežemo tudi s širšo lokalno skupnostjo in osebo, ki je vez med organizacijo, ki se ukvarja z integracijo priseljencev. Te organizacije ponujajo aktivnosti, ki so lahko v pomoč pri delu v vrtcu glede izobraževanja kadrov ali pri omogočanju lažjega vzpostavljanja stikov (npr. Slovenska filantropija, dostopno na: <https://www.filantropija.org>).

Za prvi pogovor s starši otroka priseljenca prosimo pomoč sodelavca, ki že ima predhodne izkušnje z ljudmi iz različnih kultur. Ob pogovoru smo pozorni na neverbalno komunikacijo, izražamo pristno pozornost in zainteresiranost za njihovo počutje in pričakovanja. Treba je vzpostaviti osebni stik, si vzeti dovolj časa in pogovor opraviti v primernem prostoru, v katerem bomo lahko v miru komunicirali. V pogovoru poskušamo staršem krepite njihov občutek samospoštovanja, blažimo morebitne strahove in skrbi. Preden izrečemo neki predlog ali ukrep, razmislimo, kako bo to učinkovalo na starše in otroka in ali je to sprejemljivo z vidika njihove kulture (Motik in Veljić, 2007).

Starše bomo lažje pritegnili k sodelovanju, če jim lahko zagotovimo, da bodo otroci v vrtcu lahko ohranili in vzdrževali močne in pozitivne vezi s svojo kulturo, da bodo lahko ohranjali materin jezik in razvili pozitivno identiteto, povezano s primarno kulturo, ter hkrati spoznavali tudi slovensko kulturo.

Zelo dobrodošlo je, da se naučimo nekaj besed v jeziku, ki ga govorijo starši priseljenci. S tem izkažemo gesto spoštovanja in pozitivno naravnost do medkulturnega sodelovanja. Pri tem izberemo besede, ki so pomembne, npr. pozdrave, »da/ne«, »hvala« in npr.: »Kje so toaletni prostori?«. Če poznamo te besede, bomo lažje skrbeli za otrokove osnovne potrebe v začetnem obdobju, ko še ne pozna jezika.

Za starše je dobro pripraviti tudi nekaj prevedenega tiskanega materiala, osnovnih informacij, ki jih morajo vedeti o vrtcu, vsakdanji rutini, dejavnostih, pravicah in dolžnostih. To gradivo izročimo staršem ob prvem srečanju ali ga damo na vidno mesto (npr. v garderobo), da si starši tiskane informacije lahko vzamejo sami. Prav tako jim omogočimo komunikacijo po telefonu ali e-pošti ter omogočimo spremljanje dogodkov v vrtcu s slikovnim materialom (fotografije, kronika, e-fotografije v garderobi).

Ključno je, da imajo starši dostop do informacij o njihovem otroku, v pomoč je lahko individualiziran program in vsakodnevno izmenjevanje informacij. Informacije morajo biti razumljive in pomembne za starše, v pomoč je lahko prevajalec, sorodnik, ki govori tuj jezik, kontaktna oseba v instituciji za priseljence ipd. Starši naj povedo, kaj potrebuje njihov otrok, in oboji, strokovni delavci in starši, naj aktivno sodelujejo pri delu z otrokom na podlagi informacij, ki si jih izmenjajo. Medsebojna izmenjava informacij o otroku in dober partnerski odnos s starši

pomaga vsem vključenim, da se lažje in hitreje učijo, ter deluje kot preventivni ukrep proti morebitnim težavam in izzivom pri vključevanju otrok priseljencev (Ayoub et al., 2011).

Kadar imamo v skupini ali razredu otroke priseljence, se ne ukvarjamo le s starši priseljenci, temveč tudi s preostalimi starši. Dobro je delovati preventivno in vse starše na začetku leta seznaniti o posebnostih skupine/razreda ter jim predstaviti naš načrtovani način dela. Predvsem zato, da bodo starši pričakovali dejavnosti medkulturne vzgoje ter da jim damo priložnost, da ob tem izrazijo svoja razmišljanja in morebitna vprašanja. V pogovoru jim poskušamo pojasniti pomen in koristi medkulturne vzgoje za vse otroke (ne le za otroke priseljence), pogovorimo se o morebitnih predsodkih in stereotipih, ki jih lahko omenimo tudi sami, ter staršem predstavimo posledice na vzgojo in razvoj otrok ter kakšne so koristi za celotno skupnost, kadar je integracija priseljencev uspešna. Druge starše lahko tudi pozovemo, da so v podporo staršem priseljencem. Morda lahko organiziramo zbiranje starih igrač, oblačil, otroške opreme, s čimer širimo dobrodelnost in spodbujamo vse starše, da se med sabo povezujejo in vsi skupaj delujejo v korist otrok. Za vse starše lahko organiziramo neformalna druženja, na katerih se starši med sabo spoznajo in se tako lažje med sabo povežejo (npr. kostanjev piknik, športne igre ipd.). Prav tako lahko za vse starše organiziramo izobraževanja o medsebojnih odnosih, vrednotah in medkulturni vzgoji, saj sta vrtec in šola v vsakem kraju pomembno središče, kjer se srečujejo družine in kjer je mogoče družinam ponuditi podporo, nasvete, znanje in pomoč.

Na področju dela z otroki priseljenci v slovenskem vzgojno-izobraževalnem sistemu ni veliko raziskav, ki bi podrobneje preverjale kompetence strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci glede na različne demografske dejavnike (delovno mesto, stopnja izobrazbe). Z raziskavo, ki jo predstavljamo v nadaljevanju, smo želeli poglobiti razumevanje zaznav glede kompetenc strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci ter podati smernice za profesionalni razvoj strokovnih delavcev in smernice za razvoj vzgojno-izobraževalnega okolja, ki bi podpiralo inkluzijo otrok priseljencev.

2 Metodologija

2.1 Namen raziskave

Namen raziskave je bil ugotoviti, ali obstajajo razlike pri poročanju strokovnih delavcev o delu z otroki priseljenci glede na delovno mesto in stopnjo izobrazbe. Predvidevali smo, da vzgojitelji poročajo o višjih kompetencah za delo z otroki priseljenci kot pomočniki vzgojiteljev ter da strokovni delavci z višjo stopnjo izobrazbe zaznavajo višje razvite kompetence za delo z otroki priseljenci kot tisti z nižjo stopnjo izobrazbe. Prav tako nas je zanimalo, katere kompetence strokovni delavci zaznavajo kot najpogosteje izražene in katere najmanj.

2.2 Vzorec

Priložnostni neslučajnostni vzorec ljudi, ki so sodelovali v raziskavi, zajema 461 strokovnih delavcev, v starostnem razponu od 18 do 56 ali več let. Največ strokovnih delavcev (21,3 %) je bilo starih 36–40 let, 20,4 % je bilo starih 30–35 let, 13 % je bilo starih 24–29 let, 12,4 % je bilo starih 56 let ali več, 11,9 % je bilo starih 51–55 let, 9,5 % je bilo starih 41–45 let, 8,7 % je bilo starih 46–50 let. Najmanj strokovnih delavcev je bilo starih 18–23 let, in sicer le 2,8 %. Večina strokovnih delavcev v vzorcu glede na profesionalni razvoj v povezavi s starostjo ni na začetku profesionalne poti, kar pomeni, da so njihove zaznave glede dela z otroki priseljenci verjetno bolj uravnotežene in podprte z izkušnjami pri delu.

V raziskavi je sodelovalo 14 moških (2,9 %) in 474 žensk (97,1 %), kar je običajna struktura zaposlenih glede na spol v predšolski vzgoji, od tega je bilo 52,8 % na delovnem mestu vzgojitelja, 43,6% na delovnem mestu pomočnika vzgojitelja, 2,2 % na delovnem mestu svetovalnega delavca in 1,4 % je navedlo za delovno mesto odgovor drugo. Izobrazbena struktura v vzorcu zajema 42,7 % strokovnih delavcev s srednješolsko izobrazbo, 30,3 % z višjo oz. visokošolsko strokovno izobrazbo, 26 % z univerzitetno izobrazbo ter 1 % z magisterijem ali doktoratom.

Struktura vzorca glede na delovno dobo kaže, da je največji delež (29 %) strokovnih delavcev s 6–10 let delovne dobe, sledijo strokovni delavci z 0–5 let delovne dobe (21 %), nato pa z 11–15 let delovne dobe (15,1 %). Nekaj manj (14,9 %) jih ima 31 let in več delovne dobe, sledijo jim strokovni delavci s 25–30 let (5,3 %) delovne dobe. Najmanj (4,3 %) je tistih, ki imajo 21–25 let delovne dobe. Sklenemo lahko,

da je vzorec precej uravnotežen glede delovne dobe. Struktura vzorca glede na delovno dobo kaže podobno, kot struktura vzorca glede na starost. Podatki kažejo, da večina strokovnih delavcev dela v vrtcu več kot 6 let, kar pomeni, da gre za že pridobljene izkušnje pri delu z otroki priseljenci, saj je tudi več kot 95 % strokovnih delavcev v vzorcu poročalo, da imajo izkušnje pri delu z otroki priseljenci.

2.3 Instrument in zbiranje podatkov

Uporabili smo vprašalnik, ki je nastal za potrebe te raziskave. Prvi del vprašalnika zajema osnovne podatke anketirancev: spol, starost, delovne izkušnje, delovno mesto, izobrazbo in enoto vrtca, kjer je anketiranec zaposlen. Drugi del vprašalnika se nanaša na kompetentnost vzgojitelja pri delu s priseljenci. Sestavljen je iz 16 postavk, ki merijo zaznane kompetence strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci. Oblikovane postavke v vprašalniku temeljijo na smernicah glede kompetenc vzgojiteljev iz uradnih priporočil in različnih priročnikov, kot so Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah (2009), Kurikulum za vrtce (1999), Priporočila MIZŠ za vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem (2017), Strategija vključevanja otrok, učencev, dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji (2007) in Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (Krek in Metljak, 2011), Priložnosti za uspeh (Licardo in Golob, 2017), Spoznavam sebe, tebe, nas (Motik in Veljić, 2007), Spodbujanje strpnosti in sprejemanje drugačnosti (Palomares, 2001).

Anketiranci so poročali o zaznanih kompetencah na petstopenjski ocenjevalni lestvici Likertovega tipa: 1 – nikoli, 2 – redko, 3 – občasno, 4 – pogosto, 5 – vedno. Zanesljivost vprašalnika smo preverjali s koeficientom Cronbach alfa, ki kaže na ustrezno zanesljivost merske lestvice za izbrane postavke ($\alpha=0,81$). Analizo podatkov smo naredili na ravni deskriptivne statistike, za analizo razlik glede na delovno mesto in izobrazbo smo uporabili analizo variance, ki smo jo dodatno preverjali še z neparametričnim testom Kruskal-Wallis, pri tistih postavkah, kjer so bile variance nehomogene (rezultatov testa Kruskal-Wallis ne navajamo med rezultati).

S trditvami, povezanimi s kompetentnostjo vzgojitelja, smo želeli raziskati, ali se strokovni delavci v vrtcih čutijo dovolj kompetentne za delo z otroki priseljenci, ali v svoje delo vnašajo prilagoditve za otroke priseljence in ali razvijajo večjezičnost v oddelkih. Zanimalo nas je tudi, ali svoje delo obogatijo z različnimi metodami in

pristopi za delo ter ali sodelujejo s starši priseljenci. Zbiranje podatkov je bilo anonimno, v dogovoru z ravnateljji vrtcev, večinoma s spletnim anketiranjem.

2.4 Rezultati in interpretacija

V nadaljevanju predstavljamo rezultate raziskave v treh sklopih: a) povprečne vrednosti za posamezne kompetence, b) analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci glede na delovno mesto in c) analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev glede na stopnjo izobraževanja.

2.4.1 Analiza povprečnih vrednosti zaznanih kompetenc strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci

Graf 1: Povprečne vrednosti zaznanih kompetenc strokovnih delavcev v vrtcih za delo z otroki priseljenci

Vir: lasten.

Strokovni delavci ocenjujejo, da najpogosteje v vrtcu razvijajo strpnost in razumevanje do navad ter običajev drugih kultur ($M = 4,46$; $SD = 0,72$). Najnižja vrednost pri oceni kompetenc se nanaša na uporabo dvo- ali večjezičnih napisov ($M = 1,55$; $SD = 0,94$), kar nakazuje, da večina strokovnih delavcev teh napisov ne uporablja oz. je spodbujanje večjezičnosti v tem smislu šibkejše.

Rezultati nakazujejo tudi različna področja kompetenc strokovnih delavcev, na katerih bi bile potrebne izboljšave. Tako bi bilo treba vedno ali vsaj pogosteje uporabljati dvojezične slikanice in drugo otroško literaturo ($M = 2,08$; $SD = 1,05$), pripraviti individualiziran načrt dela z otrokom priseljencem ($M = 2,33$; $SD = 1,17$), bolje poznati družinske okoliščine otrok priseljencev, ki jih ima vzgojitelj v skupini ($M = 2,70$; $SD = 1,10$), načrtovati in izvajati nadomestne dejavnosti, kadar otrok priseljenc ne more slediti skupini ($M = 2,76$; $SD = 1,05$).

Sklenemo lahko, da so zaznane splošne kompetence strokovnih delavcev pri delu z otroki priseljenci bolj izražene kot specifične kompetence. Splošne kompetence so tiste, ki vključujejo delo s celotno skupino, na primer razvijanje strpnosti in razumevanja do navad ter običajev drugih kultur, spoštovanje različnih kultur pri dejavnostih in dnevni rutini, uporaba metod za rahljanje predsodkov in stereotipov do priseljencev. Pri specifičnih kompetencah, ki vključujejo več individualnega dela z otrokom priseljencem, rezultati kažejo, da strokovni delavci poročajo o nižjih kompetencah. Na primer, šibka je uporaba dvojezičnih slikanic in druge otroške literature, manj pogosto se uporabljajo individualizirani načrti za delo z otroki priseljenci, poznavanje družinskih okoliščin otrok priseljencev ni zadostno, uporaba posebnih metod za delo z otroki priseljenci je srednje pogosta in vzgojitelji ne pripravijo vedno nadomestnih dejavnosti za otroke priseljence, kadar ti ne morejo slediti skupini.

2.4.2 Analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci glede na delovno mesto

Tabela 1: Analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci glede na delovno mesto

Trditev	Delovno mesto	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
V vrtcu razvijam strpnost in razumevanje do navad ter običajev.	vzgojitelj	233	4,41	0,77	1,50	0,21	0,70	0,55
	pom. vzgojitelja	191	4,51	0,66				
	svetovalni delavec	10	4,50	0,71				
	drugo	5	4,60	0,55				
V igralnici in garderobi imamo dvo- ali večjezične napise.	vzgojitelj	230	1,57	0,94	1,40	0,24	0,59	0,62
	pom. vzgojitelja	187	1,50	0,88				
	svetovalni delavec	10	1,50	1,27				
	drugo	5	2,00	1,41				
V vodene dejavnosti je mogoče vedno uspešno vključiti tudi otroke priseljence.	vzgojitelj	229	3,96	0,85	1,68	0,17	0,88	0,45
	pom. vzgojitelja	188	3,86	0,90				
	svetovalni delavec	10	3,80	0,63				
	drugo	5	3,40	0,89				
Pri dejavnosti in dnevni rutini spoštujem otrokovo primarno kulturo.	vzgojitelj	231	4,24	0,86	0,24	0,87	1,87	0,13
	pom. vzgojitelja	187	4,12	0,92				
	svetovalni delavec	10	4,20	0,92				
	drugo	5	3,40	0,89				
Treba je spodbujati rabo otrokovega primarnega jezika (npr. albanščina,	vzgojitelj	230	2,94	1,18	0,49	0,69	1,75	0,16
	pom. vzgojitelja	183	2,76	1,18				
	svetovalni delavec	10	3,50	1,08				

Trditvev	Delovno mesto	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
bosanščina ipd.).	drugo	5	2,80	1,10				
Učenje primarnega (maternege) jezika in slovenskega jezika mora biti enakovredno.	vzgojitelj	227	3,33	1,38	3,12	0,03	0,80	0,45
	pom. vzgojitelja	185	3,41	1,42				
	svetovalni delavec	10	4,00	0,94				
	drugo	5	3,40	1,52				
Dobro poznam družinske okoliščine otrok priseljencev, ki jih imam v skupini.	vzgojitelj	228	2,66	1,10	1,78	0,15	0,92	0,43
	pom. vzgojitelja	186	2,73	1,10				
	svetovalni delavec	9	2,89	0,93				
	drugo	4	3,50	0,58				
Uporabljam metode za zmanjševanje predsodkov in stereotipov.	vzgojitelj	231	3,50	1,23	3,49	0,02	1,10	0,35
	pom. vzgojitelja	186	3,68	1,20				
	svetovalni delavec	10	3,90	1,10				
	drugo	4	4,00	0,00				
Uporabljam slikovni in besedni slovar za otroke priseljence.	vzgojitelj	229	2,89	1,27	0,66	0,54	3,22	0,02
	pom. vzgojitelja	184	2,73	1,23				
	svetovalni delavec	10	3,80	1,03				
	drugo	4	3,75	1,00				
Uporabljam dvojezične slikanice in drugo otroško literaturo.	vzgojitelj	229	2,11	1,06	0,72	0,54	3,79	0,01
	pom. vzgojitelja	186	1,99	1,01				
	svetovalni delavec	10	2,80	1,14				
	drugo	4	3,25	0,96				
Za otroke priseljence imam pripravljene nadomestne dejavnosti, kadar ne	vzgojitelj	229	2,79	1,05	0,93	0,43	0,29	0,84
	pom. vzgojitelja	187	2,74	1,05				
	svetovalni delavec	10	2,29	1,20				
	drugo	4	2,75	0,50				

Trditev	Delovno mesto	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
zmorejo slediti skupini.								
Imam dovolj znanja o različnih metodah za delo z otroki priseljenci.	vzgojitelj	231	2,73	1,03	0,66	0,57	2,46	0,06
	pom. vzgojitelja	185	2,61	0,99				
	svetovalni delavec	10	2,40	0,52				
	drugo	4	1,50	2,30				
Izdelan imam individualizirani načrt za delo z otroki priseljenci.	vzgojitelj	228	2,33	1,16	1,50	0,22	1,67	0,17
	pom. vzgojitelja	184	2,29	1,18				
	svetovalni delavec	10	2,90	1,45				
	drugo	4	3,25	0,50				
V dejavnosti vključim tudi starše otrok priseljencev.	vzgojitelj	231	3,11	1,17	1,23	0,30	0,15	0,93
	pom. vzgojitelja	186	3,15	1,20				
	svetovalni delavec	9	3,33	0,87				
	drugo	4	3,00	0,82				
Uporabljam posebne metode za delo z otroki priseljenci.	vzgojitelj	231	2,72	0,98	0,80	0,50	1,42	0,24
	pom. vzgojitelja	186	2,66	0,98				
	svetovalni delavec	10	3,30	1,06				
	drugo	4	2,75	0,50				
Poznam zakonodajo in smernice, ki opredeljujejo vzgojno delo z otroki priseljenci.	vzgojitelj	219	2,85	1,20	0,52	0,67	3,06	0,03
	pom. vzgojitelja	173	2,66	1,17				
	svetovalni delavec	10	3,70	0,95				
	drugo	4	3,25	0,96				

Pri ugotavljanju razlik med različnimi skupinami strokovnih delavcev rezultati kažejo, da pri večini trditev ni statistično značilnih razlik, so pa manjše razlike v povprečnih vrednostih. Predpostavka o homogenosti varianc je potrjena pri večini postavk. Pri štirih postavkah, kjer variance niso homogene, kljub temu navajamo

rezultate analize variance, saj smo jih preverili z neparametričnim testom Kruskal-Wallis in so vsebinsko enaki.

Statistično značilne razlike se pojavljajo pri uporabi slikovnih in besednih slovarjev za otroke priseljence ($F = 3,22$; $p = 0,02$). Najbolj pogosto tovrstne slovarje uporabljajo svetovalni delavci, manj vzgojitelji in najmanj pomočniki vzgojiteljev. Podobno se kažejo statistično značilne razlike pri uporabi dvojezičnih slikanic ($F = 3,79$; $p = 0,01$). Najpogosteje jih uporabljajo svetovalni delavci, manj vzgojitelji in najmanj pomočniki vzgojiteljev.

Razlike med strokovnimi profili se kažejo tudi v zavedanju, da delo z otroki priseljenci zahteva različna znanja in veščine ($F = 3,74$; $p = 0,01$). Najbolj izrazito se tega zavedajo svetovalni delavci ($M = 4,60$; $SD = 1,45$), čeprav so tudi med njimi mnenja različna ($SD > 1$), najmanj pa pomočniki vzgojiteljev ($M = 3,72$; $SD = 1,18$).

Nadalje se razlike kažejo tudi v poznavanju zakonodaje in smernic, ki opredeljujejo vzgojno delo z otroki priseljenci ($F = 3,06$; $p = 0,03$). Najbolj zakonodajo poznajo svetovalni delavci ($M = 3,25$; $SD = 0,96$), manj vzgojitelji ($M = 2,85$; $SD = 1,20$) in najmanj pomočniki vzgojiteljev ($M = 2,66$; $SD = 1,17$). To nakazuje, da bi bilo treba znanje na tem področju izboljšati, saj zakonodaja in smernice pogosto navajajo tudi strokovne usmeritve za delo z otroki priseljenci (npr. Zakon o tujcih, 2011; Vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, 2017; Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole, 2012).

Razlike se nakazujejo tudi pri samooceni znanj o različnih metodah za delo z otroki priseljenci ($F = 2,46$; $p = 0,06$). Trend kaže, da se najbolj kompetentne čutijo vzgojitelji ($M = 2,73$; $SD = 1,03$), nato pomočniki vzgojiteljev ($M = 2,61$; $SD = 0,99$), ki jim sledijo svetovalni delavci ($M = 2,40$; $SD = 0,52$). Pri tem je treba opozoriti, da so pri vseh treh skupinah povprečne vrednosti dokaj nizke.

Rezultati analize razlik glede na delovno mesto delno potrjujejo razlike v kompetencah strokovnih delavcev. Razlike so se pokazale pri štirih postavkah, iz katerih lahko sklepamo, da dvojezične besedne in slikovne slovarje najpogosteje uporabljajo svetovalni delavci (verjetno pri individualnih obravnavah). Prav tako se svetovalni delavci najbolj zavedajo, da so pri delu s priseljenci potrebna različna znanja in veščine (najmanj se tega zavedajo pomočniki vzgojiteljev). Podobno je tudi pri poznavanju zakonodaje (najbolj jo poznajo svetovalni delavci in najmanj

pomočniki vzgojiteljev). Pri samooceni znanja za delo s priseljenci prednjačijo vzgojitelji v primerjavi z drugimi skupinami.

2.4.3 Analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci glede na izobrazbo

Tabela 2: Analiza razlik v zaznanih kompetencah strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci glede na stopnjo izobrazbe

Trditev	Izobrazba	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
V vrtcu razvijam strpnost in razumevanje do navad ter običajev.	srednja šola	192	4,54	0,69	0,88	0,45	1,72	0,16
	višja oz. visoka šola	129	4,36	0,77				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	113	4,42	0,70				
	magisterij, doktorat	5	4,40	0,89				
V igralnici in garderobi imamo dvo- ali večjezične napise.	srednja šola	187	1,55	0,93	3,24	0,02	1,11	0,35
	višja oz. visoka šola	127	1,46	0,81				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	113	1,67	1,08				
	magisterij, doktorat	5	1,40	0,55				
V vodene dejavnosti je mogoče vedno uspešno vključiti tudi otroke priseljence.	srednja šola	189	3,99	0,84	0,69	0,56	0,77	0,51
	višja oz. visoka šola	126	3,90	0,87				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	3,84	0,90				
	magisterij, doktorat	5	4,00	1,00				
Pri dejavnosti in dnevni rutini spoštujem otrokovo	srednja šola	188	4,22	0,89	0,33	0,80	0,35	0,79
	višja oz. visoka šola	127	4,13	0,92				
	univerzitetna izob. ali	113	4,13	0,92				

Trditev	Izobrazba	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
primarno kulturo.	bolonjski mag.							
	magisterij, doktorat	5	4,20	1,10				
Treba je spodbujati rabo otrokovega primarnega jezika (npr. albanščina, bosanščina ipd.).	srednja šola	184	2,82	1,21	0,95	0,42	0,85	0,47
	višja oz. visoka šola	125	2,93	1,91				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	114	2,86	1,12				
	magisterij, doktorat	5	3,60	0,89				
Učenje primarnega (materne) jezika in slovenskega jezika mora biti enakovredno.	srednja šola	186	3,34	1,44	3,39	0,02	0,40	0,75
	višja oz. visoka šola	124	3,40	1,36				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	113	3,44	1,36				
	magisterij, doktorat	4	2,75	0,50				
Dobro poznam družinske okoliščine otrok priseljencev, ki jih imam v skupini.	srednja šola	187	2,72	0,12	0,59	0,62	0,60	0,62
	višja oz. visoka šola	125	2,59	1,03				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	110	2,77	1,15				
	magisterij, doktorat	5	2,60	0,89				
Uporabljam metode za zmanjševanje predsodkov in stereotipov.	srednja šola	187	3,65	1,28	0,99	0,40	0,54	0,65
	višja oz. visoka šola	127	3,54	1,15				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	3,53	1,17				
	magisterij, doktorat	5	4,00	1,00				
Uporabljam slikovni in besedni slovar	srednja šola	184	2,64	1,23	0,25	0,86	3,34	0,02
	višja oz. visoka šola	126	3,05	1,26				

Trditev	Izobrazba	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
za otroke priseljence.	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	2,96	1,25				
	magisterij, doktorat	5	3,40	1,52				
Uporabljam dvojezične slikanice in drugo otroško literaturo.	srednja šola	187	1,97	1,05	0,21	0,89	1,51	0,21
	višja oz. visoka šola	126	2,10	1,05				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	111	2,22	1,05				
	magisterij, doktorat	5	2,40	0,89				
Za otroke priseljence imam pripravljene nadomestne dejavnosti, kadar ne zmorejo slediti skupini.	srednja šola	188	2,68	1,09	1,05	0,37	0,85	0,47
	višja oz. visoka šola	125	2,86	0,99				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	2,77	1,05				
	magisterij, doktorat	5	3,00	1,22				
Imam dovolj znanja o različnih metodah za delo z otroki priseljenci.	srednja šola	186	2,47	1,03	0,29	0,83	0,94	0,42
	višja oz. visoka šola	126	2,63	1,02				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	113	2,58	1,01				
	magisterij, doktorat	5	2,20	0,84				
Izdelan imam individualizirani načrt za delo z otroki priseljenci.	srednja šola	185	2,21	1,19	0,39	0,76	1,30	0,27
	višja oz. visoka šola	124	2,35	1,15				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	2,48	1,14				
	magisterij, doktorat	5	2,40	1,52				
V dejavnosti vključim tudi	srednja šola	187	3,13	1,22	1,17	0,32	0,10	0,96
	višja oz. visoka šola	127	3,11	1,09				

Trditev	Izobrazba	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Levene test		Analiza variance	
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
starše otrok priseljencev.	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	111	3,12	1,20				
	magisterij, doktorat	5	3,40	1,52				
Uporabljam posebne metode za delo z otroki priseljenci.	srednja šola	187	2,59	0,98	0,74	0,53	3,56	0,01
	višja oz. visoka šola	127	2,87	1,00				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	112	3,72	0,92				
	magisterij, doktorat	5	3,60	0,55				
Poznam zakonodajo in smernice, ki opredeljujejo vzgojno delo z otroki priseljenci.	srednja šola	172	2,69	1,17	32	0,81	1,16	0,32
	višja oz. visoka šola	122	2,84	1,21				
	univerzitetna izob. ali bolonjski mag.	107	2,93	1,21				
	magisterij, doktorat	5	2,40	0,98				

Pri ugotavljanju razlik strokovnih delavcev glede na stopnjo izobrazbe rezultati kažejo, da pri večini postavk ni statistično značilnih razlik. Predpostavka o homogenosti varianc je potrjena pri večini postavk. Pri dveh postavkah, kjer variance niso homogene, navajamo analizo variance, rezultate smo preverili z neparametričnim testom Kruskal-Wallis in so si vsebinsko podobni.

Statistično značilne razlike glede na stopnjo izobrazbe pedagoških delavcev se najbolj izražajo pri uporabi posebnih metod za delo z otroki priseljenci ($F = 3,56$; $p = 0,01$). Te najbolj uporabljajo delavci z univerzitetno izobrazbo, nekaj manj tisti z višjo ali visokošolsko izobrazbo, najmanj pa zaposleni s srednješolsko izobrazbo.

Razlike se kažejo tudi pri uporabi slikovnega in besednega materiala ($F = 3,34$; $p = 0,02$). Najbolj ga uporabljajo tisti z visokošolsko izobrazbo, nato tisti z univerzitetno in najmanj tisti s srednjo šolo. Tudi znotraj skupin strokovnih delavcev z enako stopnjo izobrazbe so razlike, saj je pri vseh treh stopnjah izobrazbe $SD > 1$, kar nakazuje na dejstvo, da nekateri, ki ima enako stopnjo izobrazbe, bolj, drugi manj

uporabljajo slikovne in besedne slovarje. Morda je uporaba slikovnega in besednega slovarja bolj odvisna od tega, koliko tovrstne literature je na voljo, in od posameznikovega zavedanja, da je to pomembno pri delu z otroki priseljenci, kot pa od same stopnje izobrazbe.

Poudarili bi tudi dejstvo, da iz rezultatov ni mogoče jasno razbrati, da bi bila stopnja izobrazbe zelo pomemben in ključni element pri delu z otroki priseljenci. Pri več postavkah se sicer pojavlja nekoliko višja vrednost pri strokovnih delavcih z univerzitetno izobrazbo (npr. poročajo, da najbolj pogosto uporabljajo dvojezične napise, najbolj se zavedajo, da je treba spodbujati rabo otrokovega primarnega jezika, poročajo, da najbolj poznajo družinske okoliščine otrok priseljencev, najpogosteje uporabljajo dvojezično literaturo, najpogosteje imajo izdelan individualizirani program za otroke priseljence, uporabljajo posebne metode, ter poročajo, da najbolj poznajo zakonodajo v primerjavi s tistimi, ki imajo druge ravni izobrazbe). Hkrati pa se pri posameznih postavkah pojavljajo tudi najvišje vrednosti pri tistih, ki imajo srednješolsko izobrazbo (npr. strokovni delavci s srednješolsko izobrazbo poročajo, da najpogosteje v vrtcu razvijajo strpnost in razumevanje do navad ter običajev, da je v vodenje dejavnosti mogoče vedno uspešno vključiti otroke priseljence ter da najpogosteje uporabljajo metode za zmanjševanje predsodkov in stereotipov).

2.5 Sklep

Delo z otroki priseljenci v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju je kompleksno področje, kjer je treba upoštevati številne dejavnike, da bi bolje razumeli vse procese in dosegli optimalni razvoj otrok in kakovostno inkluzivno okolje (Christenson, 2004; Janta in Harte, 2016; Jensen in Jensen, 2011; Matthews, Rebeca in Weny, 2015; Koncept vključevanja in dela z otroki/učenci/dijaki priseljenci, 2021). Namen raziskave je bil poglobljeno razumevanje nekaterih dejavnikov. Pomembne ugotovitve v tem prispevku so, da se v predšolski vzgoji spoprijemamo z izzivi pri delu z otroki priseljenci. Iz rezultatov raziskave lahko razberemo, da lahko izboljšamo zagotavljanje ustrezne vzgoje in izobraževanja tako, da povečamo usposobljenost strokovnih delavcev za delo z otroki priseljenci. Področja, kjer so potrebne izboljšave, so povezana predvsem s specifičnimi kompetencami, kot so individualno delo z otroki priseljenci, uporaba dvojezičnih slikanic in druge otroške literature, individualizirani načrti za delo z otroki priseljenci, poznavanje družinskih okoliščin otrok priseljencev, uporaba posebnih metod za delo z otroki priseljenci in priprava nadomestnih dejavnosti za otroke priseljence, kadar ti ne morejo slediti

skupini. Zelo pomenljiv je na primer podatek, da le 21,6 % strokovnih delavcev meni, da ima dovolj znanja o različnih metodah za delo z otroki priseljenci. Zaznane splošne kompetence, ki vključujejo delo s celotno skupino ter se nanašajo predvsem na razvijanje strpnosti, razumevanja do navad in običajev drugih kultur in spoštljivega odnosa do drugih kultur, so pri strokovnih delavcih dokaj dobro razvite.

Poudarili bi tudi, da je razumevanje strokovnih delavcev glede spodbujanja enakovrednih jezikovnih zmožnosti otrok priseljencev v materinem in slovenskem jeziku šibko, saj je 14 % strokovnih delavcev odgovorilo, da tega ne počne nikoli, 15,4 % je odgovorilo, da to počnejo redko in 15,9 % je odgovorilo, da to počnejo občasno. Iz tega lahko sklepamo, da 45,9 % strokovnih delavcev ne spodbuja dovolj enakovrednih jezikovnih zmožnosti glede rabe materinega in slovenskega jezika otrok priseljencev. Še manj pa je takih, ki so mnjenja, da je treba spodbujati rabo primarnega jezika; rezultati so pokazali, da le 27,9 % strokovnih delavcev meni, da je to treba delati pogosto ali vedno in skupno 76 % jih meni, da je to treba delati občasno (33,7 %), redko (24,9 %) ali nikoli (13,5 %).

Rezultati razlik glede na delovno mesto so pokazali, da je delovno mesto pri posameznih postavkah pomemben dejavnik. Najvišje specifične kompetence, kot so uporaba dvojezičnih besednih in slikovnih slovarjev, uporaba različnih znanj in veščin ter poznavanje zakonodaje za področje dela z otroki priseljenci, so pokazali svetovalni delavci. Pri večini postavk statistično značilnih razlik glede na delovno mesto ni bilo. Podobno so pokazali tudi rezultati za analizo razlik glede na stopnjo izobrazbe. Iz rezultatov ni mogoče jasno razbrati, da bi bila stopnja izobrazbe zelo pomemben in ključni element pri delu z otroki priseljenci. Pri več postavkah se sicer pojavlja nekoliko višja vrednost pri strokovnih delavcih z univerzitetno izobrazbo (npr. poročajo, da najbolj pogosto uporabljajo dvojezične napise, najbolj se zavedajo, da je treba spodbujati rabo otrokovega primarnega jezika, poročajo, da najbolj poznajo družinske okoliščine otrok priseljencev, najpogosteje uporabljajo dvojezično literaturo, najpogosteje imajo izdelan individualizirani program za otroke priseljence, uporabljajo posebne metode, ter poročajo, da najbolj poznajo zakonodajo v primerjavi s tistimi, ki imajo druge ravni izobrazbe). Hkrati pa se pri posameznih postavkah pojavljajo tudi najvišje vrednosti pri tistih, ki imajo srednješolsko izobrazbo (npr. strokovni delavci s srednješolsko izobrazbo poročajo, da najpogosteje v vrtcu razvijajo strpnost in razumevanje do navad ter običajev, da je v vodenje dejavnosti mogoče vedno uspešno vključiti otroke priseljence ter da najpogosteje uporabljajo metode za zmanjševanje predsodkov in stereotipov). Zato

sklepamo, da je stopnja izobrazbe sicer pomemben, vendar ne ključni dejavnik za delo z otroki priseljenci.

Predvidevamo, da imajo največjo vlogo pri razvoju kompetenc strokovnih delavcev v vrtcih sprotna izobraževanja in usposabljanja, na katerih lahko pridobivajo specifične kompetence ter napredujejo v profesionalnem razvoju. Zato so izjemnega pomena različne dejavnosti, kot so projekti, usposabljanja v okviru institucij, ki omogočajo tovrstne spremembe in razvoj kompetenc strokovnih delavcev.

Literatura

- Agić, S. (2018). *Dobre prakse in izzivi medkulturne vzgoje v predšolskem obdobju*. Diplomsko delo, Maribor: Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru.
- Anghel, A. in Lupu, R. A. (2014). Intercultural Education at Preschool Children – Implications in the Adaptive/integrative Socialization. Analysis of the Functional Models. *Social and Behavioral Sciences*, 149, 50 – 53.
- Ayoub, C., Hornstein, J., Lopez, E., Sparrow, J. D., Stark, D. R. in Weiss, H. (2011). *Family Engagement and Ongoing Child Assessment*. Boston: Boston Children's Hospital and Harvard Family Research Project.
- Christenson, S. L. (2004). The family–school partnership: An opportunity to promote the learning competence of all students. *School Psychology Review*, 33, 83–104.
- Čančar, I. in Drljić, K. (2015). Kazalniki uspešnega vključevanja otrok priseljencev v slovenske šole in izzivi za nadaljnje delo. V M. Jelen Madruša in I. Čančar (ur.), *Razvijamo medkulturnost kot novo obliko sobivanja* (str. 22 — 37). Ljubljana: ISA institut.
- Doyle, T., Dotsch, J., Savazzi, H. in Awamleh, T. (2015). *Caring for Syrian refugee children: A program guide for welcoming young children and their families*. Toronto: CMAS.
- Eurydice/European Commission/EACEA/Cedefop. (2014). *Tackling Early Leaving from Education and Training in Europe: Strategies, Policies and Measures*. Eurydice and Cedefop Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Henderson, A. T. in Mapp, K. L. (2002). *A new wave of evidence: The impact of school, family, and community connections on student achievement*. Texas: National Center for Family and Community Connections with Schools.
- Janta, B. in Harte, E. (2016). *Education of migrant children: Education policy responses for the inclusion of migrant children in Europe*. Cambridge: RAND Corporation.
- Jensen, E. in Jensen, H. (2011). *Dialog s starši*. Ljubljana: Inštitut za sodobno družino Manami.
- Jensen, E. in Jensen, H. (2011). *Dialog s starši*. Ljubljana: Inštitut za sodobno družino Manami.
- Koncept vključevanja in dela z otroki/učenci/dijaki priseljenci – predlog razprave, delovno gradivo na okrogli mizi ZRSŠ (2021). Ljubljana: ZRSŠ.
- Krek, J., in Metljak, M. (2011). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji 2011*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kurikulum za vrtce (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.
- Licardo, M. in Senica, T. (2017). Katere težave se najpogosteje pojavljajo pri delu z otroki, ki prihajajo iz drugih kulturnih okolij? V M. Licardo in N. Golob (ur.), *Priložnosti za uspeh. Priročnik za vzgojitelje in učitelje pri delu z otroki, ki prihajajo iz drugih kulturnih okolij* (str. 14 – 20). Maribor: Založba Univerze v Mariboru.
- Licardo, M., in Golob, N. (2017). *Priložnosti za uspeh – priročnik za vzgojitelje in učitelje pri delu z otroki in mladostniki, ki prihajajo iz drugih kulturnih okolij*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

- Lipavac Oštir, A. in Muzikářová M. (2021). *Über Sprachen aus der Perspektive von Gymnasiast*innen aus Slowenien und aus der Slowakei*. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Matthews, H., Rebeca U. in Weny C. (2015). *Immigration Policy's Harmful Impacts on Early Care and Education*. Washington D. C.: The Center for Law and Social Policy.
- Medkulturna vzgoja v šoli: izhodišča in smernice (2012). Pridobljeno 28. 3. 2017, iz http://www.edukaitaslo.eu/uploads/analize_slo/uploadsanalize_slo18.pdf#ZS iztocnice-linee guida SLO.pdf
- Motik, D., in Veljić, I. (2007). *Spoznavam sebe, tebe, nas. Priročnik za učitelje za delo z učenci in starši*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Palmer, S. B., Summers, J. A., Brotherson, M. J., Erwin, E. J., Maude, S. P. idr. (2013). Foundations for Self-Determination in Early Childhood. *An Inclusive Model for Children With Disabilities*, 33(1), 38—47.
- Palomares, S. (2001). *Spodbujanje strpnosti in spoštovanja drugačnosti*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole (2012). *Smernice za celostno vključevanje priseljencev (otrok, učencev in dijakov) iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji (2007). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Vah Jevšnik, M. (2010). Medkulturna vzgoja in izobraževanje v vrtcu in v prvem triletju osnovne šole. *Revija za elementarno izobraževanje*, (3) 2/3, 133 - 141.
- Varjačić, B. (2007). *Prvič v vrtcu*. Ljubljana: Založba Otroci.
- Vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem (2017). Ljubljana: MIZŠ. Pridobljeno 3. 12. 2019, iz https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiGnY-U5PTUAhXFXRQKHaiBesQFggLMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mizs.gov.si%2Ffileadmin%2Fmizs.gov.si%2Fpageuploads%2Fpodrocje%2FPriseljenci%2FVkljucvanje_otrok_priseljencev_v_VIZ_marec_2017.doc&usq=AFQjCNH4tNIBC7G-EqTMERkotOwIB2Z-Bw&cad=rja
- Whitebread, D. in Coltman, P. (2008). *Teaching and learning in the early years*. New York: Routledge.
- Zakon o vrtcih (1996). Uradni list RS, št. 12/1996.
- Zakon o vrtcih (2005). Uradni list RS, št.72/2005.

